

3.

Har den danske Adel i det 15. Aarhundrede haft en stærk Tilgang af nye Slægter?

Af Kr. Erslev.

I „Danmarks Riges Historie“ har jeg udtalt (II, 644), at den Nedgang i Tal, som træder saa tydelig frem ved den danske Adel i Tiden efter Reformationen, maa antages at være begyndt i Middelalderens Slutningstid. Vi kan vel for denne Tidsalder ikke følge, hvorledes det er gaaet med Tallet paa Individier, men vi kan skimte, at de adelige Slægters Tal da allerede er svindende; efter at den store Forøgelse, som Adelen havde faaet i det 14. Aarhundrede ved Indvandring fra Tyskland, var standset, kunde Tilgangen indefra gennem Nyadlinger ikke veje op imod det store Antal Slægter, der efterhaanden uddøde eller trængtes ud af Adelen. Formodningsvis siges det, at Slægttallet ved Aar 1400 maaske har været dobbelt saa stort som det var et Aarhundrede senere.

Disse Bemærkninger staar i brat Modsætning til, hvad der for nylig er er udtalt af Arkivar Thiset (Hist. Tidsskr. 7. R. I, 519 ff.). Overfor Dr. Gustav Bang gjorde den kyn- dige Adelshistoriker gældende, at Bang ensidig havde fæstet sig ved Adelsslægternes Uddøen; man burde ogsaa tage Tilgangen af nye Slægter med, og denne gav i Virkeligheden Forklaring paa Adelsslægternes Mindskelse i Tiden efter Reformationen. Før og efter dette Tidspunkt forsvandt saa omtrent lige mange Adelsslægter i de forskellige Perioder, men det nye var, at efter 1536 kom der meget faa til, altfor faa til at opveje det Tab, Døden medførte. Til Oplysning herom fremlagde Thiset tre store og højst lærerige Lister; i den ene opregnede han alle de Adelsslægter, der kunde paa- vises ved Aar 1400, en anden angav Aar for Aar, hvilke der senere var uddøde, en tredje paaviste ligeledes Aar for Aar, hvilke der var komne til. Resultatet var, at medens der ved det 14. Aarhundredes Udgang eksisterede 242 Adels- slægter, uddøde eller forsvandt af dem ikke mindre end 135 i Løbet af det 15. Aarhundrede, men paa den anden Side

forøgedes Adelen i det samme Aarhundrede med 124 nye Slægter. I den følgende Tid indtræder derimod den store Nedgang, ikke ved at der uddør særlig mange Slægter, men ved at der kommer meget færre til end tidligere, og ved Enevældens Indførelse er Adelslægternes Tal kun 131, lige Hundrede færre end Aar 1500.

Paa Adelens Forhold efter Reformationen skal jeg her ikke komme ind, men siden jeg om den middelalderlige Adel har udtalt mig saa afvigende, vil jeg gerne kortelig gøre Rede for, hvad der er mine Grunde dertil.

Mod det Slægttal, som Thiset opstiller for Slutningen af Middelalderen, har jeg ikke meget at indvende. Han har her ogsaa kunnet støtte sit Resultat ved en Slags Kontraprove, nemlig ved en Sammenligning med det store Antal Adelsmænd, der nævnes under Recessen af 1536, og det viser sig at stemme godt. Efter de af ham opstillede Tilgangs- og Afgangslistes skulde der i 1536 findes 229 Slægter; heraf fattes i Recessen de 62, som mulig i det givne Øjeblik ikke har haft mandvoksne Repræsentanter, men de andre findes, og udover dem findes kun dels 6 Slægter, hvoraf blot kendes netop den ene her nævnte Mand, uden at det kan paavises, at han har efterladt sig Afkom — og saadanne „Etledsslægter“ har Thiset systematisk udeladt af sine Lister —, dels 8 Personer, som Genealogen ikke kan henhøre til nogen bestemt Slægt, „Løsgængere“, som han kalder dem. Paa den Baggrund kan man vist ret trygt stole paa det Antal af 231, som Thiset opgiver som gældende for Aar 1500, lad være at Tallet vel nok burde forhøjes lidt netop af Hensyn til Etledsslægterne og „Løsgængerne“.

Thisets Slægttal for Tiden et Aarhundrede før staar derimod for mig som ganske misvisende, og det ligger i, at jeg slet ikke kan anerkende hans saakaldte Tilgangsliste. Naar vi i denne finder Slægt efter Slægt med vedføjet Aarstal, betyder dette vel i nogle Tilfælde Slægtens Tilblivelsesaar; det gælder de Slægter, hvis Adelsbrev endnu er bevaret. Af saadanne Adelsbreve kendes fra det 15. Aarhundrede en 30—40 Stykker (Thisets Fortegnelse i Hist. Tidsskr.

7. R. II, 383¹⁾); men det store Flertal af disse nyadlede vides ikke at have efterladt sig Afkom og har derfor ikke fundet Plads i Tilgangslisten; af Adelsslægter, som skylder deres Tilblivelse til et Kongebrev, findes her ikke mere end 5²⁾. Dette er da kun en yderst lille Del af Listens 124 Slægter fra det 15. Aarhundrede, og ved hele Resten betyder det vedføjede Aarstal noget helt andet, nemlig det Aar, i hvilket vi først finder et Medlem af Slægten nævnt. At det er saaledes, forklarer Thiset naturligvis selv, men han mener, at man nok alligevel kan forsvare at betragte Slægten som indtraadt i Adelen i dette Aar.

Heri kan jeg absolut ikke være enig med vor udmærkede Genealog, og jeg vil modsat opstille den Paastand, at efter det Kildemateriales Natur, som vi her arbejder med, kan det, at vi deri først træffer en Adelsslægt i 1419 eller i 1478, end ikke afgive blot nogen Sandsynlighed for, at dens Adelsskab stammer fra en Tid, der ligger nær ved disse Aar.

At dette er saa, forekommer det mig, at enhver nærmere Betragtning af dette Materiale hurtigt klarlægger. Grundlaget er jo Breve fra Datiden; hvad vi ad andre Veje lærer om Adelen og dens Personer, er saa godt som ikke værd at nævne. Men hvorledes staar det med vort Kendskab til Datidens Breve? Mangfoldige af dem kender vi gennem Registraturer; disse giver dog kun ganske korte Udtog, hvori alene Brevets Udsteder og Modtager er med, ofte ikke en Gang saa meget. Større Udbytte faar man af de Breve, som kendes fuldstændigt, det være sig nu i Original eller i Afskrift; her kan Vidnelisten ofte paa en Gang give Oplysning om ikke faa Adelsmænd. Hvor mange saadanne Breve kender vi imidlertid? Repertoriet giver Svaret: fra det halve Hundredaar nærmest før Aar 1400 er der bevaret omtrent 2000 Breve,

¹⁾ Det ældste i denne Liste optagne Brev, Sven Djekn 1398, er dog svensk, ikke dansk.

²⁾ Harbou, Mule af Odense, Fredberg, v. Andersen, Barfod. De bornholmske Bagger udleder deres Adelsskab fra et ærkebispeligt Frihedsbrev af 1468.

for det halve Aarhundrede derefter maaske dobbelt saa mange. Ved første Øjekast synes disse Tal mulig store; i Virkeligheden er Tallet saa ringe, at det alene kan godtgøre, hvor lidt vi ad denne Vej kan vente os fuldstændig Oplysning om Datidens Adelslægter.

Datidens Danmark talte en halvtredjetusind Sogne. Lad os da tænke os Brevstoffet fordelt regelmæssigt mellem disse; saa kommer der for Tiden 1350—1400 mindre end et Brev paa hvert Sogn, og for det følgende halve Aarhundrede vilde der ligge en Menneskealder mellem hvert bevaret Brev. Nu var der jo kun faa Sogne, i hvilke der ikke boede en Adelsmand, mange, hvori der boede flere, men hvor kan vi da vente at finde blot Flertallet af disse i vore Breve, naar der mellem hvert ligger 30 Aar eller mere? Og endda er denne Tanke om en regelmæssig Fordeling af Materialet jo altfor gunstig. Brevene fordeler sig netop ikke saaledes ligeligt over alle Egne. De klumper sig sammen om Steder, hvor Kronen eller Bisp og Kapitel har Gods, om de enkelte store Klostres Omegn, hvis Breve er bevarede, eller om de yderst faa Herregaarde, hvis Arkiv er kommet til os. Til Gengæld er der da andre Egne, der staar næsten helt blottede for Breve.

At et saadant fattigt, brudstykkeagtigt Stof ikke er tilstrækkeligt til at naa en Oversigt over Datidens Adel og dens Slægter, synes paa Forhaand givet, og det stadfæstes ogsaa, synes det mig, paa alle Maader, hvorpaa vi kan prøve det. Naar man ser paa Thisets med saa utrolig Flid sammenstillede Stamtavler, møder vi overalt store Huller, naar Talen da ikke er om de allerstørste Adelslægter, og selv blandt dem. Hvor ofte kender Thiset ikke en Mands Fader og hans Børn, men Manden selv nævnes intet Steds i Materialet; hvor uendelig ofte træffer vi ikke en Adelsmand kun nævnt en eneste Gang i vort Brevstof og aldeles tilfældigt. Ved Slægten Glambæk staar i Tilgangslisten 1417; det da nævnte Medlem af Slægten forekommer netop kun denne ene Gang¹⁾. Som

¹⁾ Her som i det følgende bygger mine Bemærkninger om enkelte Slægter paa Thisets Stamtavler (i Adelsaarbogen og i Særtryk).

Stamfader for Slægten Baad af Fyn nævner Thiset Povl Brand 1423; han kendes ene fra et Brevudtog hos Elline Gø. Eller se paa de fortræffelige Herregaardshistorier i den ny Udgave af Trap, som skyldes den samme Gransker. Hvilke Spring er der her ikke i Ejerlisterne ved den ene Herregaard efter den anden, og saa forekommer endda ved Siden af de større Hovedgaarde, der har holdt sig ned gennem Tiderne, næsten i hvert Sogn disse navnløse Adelsgaarde, til hvilke man oftest kun kender en eneste Ejer.

Maa man af den Art Træk slutte, at der efter al Sandsynlighed i det 14. og 15. Aarhundrede har levet mangfoldige Adelsmænd, der ikke nævnes i det for os tilgængelige Brevstof, saa findes der paa den anden Side i dette Stof en meget stor Del Adelsmænd, som selv den kyndigste Genealog ikke vil kunne bestemme Slægten for. Det spiller herved den største Rolle, at Seglene saa ofte fattes under de i Original bevarede Breve og dermed Hovedmidlet til at kende Slægten. Familien Gagge staar i Thisets Tilgangsliste under 1475; allerede i det 14. Aarhundrede findes dog adskillige Mænd, der kalder sig Gagge, og hvis nogle af disse efter deres Segl ikke har tilhørt Gaggelægten med Møllehjul og Sparre, er der andre, hvis Segl ikke kendes og som maaske kunde føre Slægten et helt Aarhundrede tilbage i Tiden. Slægten Bek staar under 1446; en Kannik i Roskilde, som levede 1416, formoder Thiset dog hørte hertil efter hans Segl, men om adskillige Bek'er fra det 14. Aarhundrede, maa han lade det staa hen, fordi han ikke kender deres Segl.

Imidlertid, selv om man holder sig til de Adelsmænd, hvis Segl en gunstig Skæbne har bevaret for os, finder man ogsaa blandt dem talrige Personer, som ikke lader sig henføre til de kendte Adelslægter. Naar man gennemgaar Thisets store Seglværk, vil man hvert Øjeblik træffe saadanne Mænd; ved en løselig Optælling har jeg under Afdelingerne A—C fundet over 40 fra 1401—50, under G—H over 30¹⁾, hvad

¹⁾ Jeg har kun medtalt saadanne, som udtrykkelig betegnes som Væbnere; der er desuden en hel Del, hvis Adelskab er tvivlsomt til Trods for deres Vaabenskjold.

der tyder paa, at Tallet i hele Værket, som nu foreligger fuldendt, løber op til mellem 200 og 300. Dette er vel Personer, men efter Vaabnene at dømme repræsenterer de omtrent lige saa mange Adelslægter, et Tal, der altsaa ikke er meget mindre end hele det Antal Slægter, som Thiset kan føre tilbage til Aar 1400.

Ud fra disse Betragtninger er det, at jeg slet ikke kan opfatte Thisets Tilgangsliste som bevisende en virkelig Forøgelse af Adelen i det 15. Aarhundrede. At i denne Tid den ene Slægt efter den anden træder frem i det os tilgængelige Brevstof, er for mig en ganske naturlig Følge af dettes Karakter; det er ikke Slægterne, der opstaar, men Brevstoffet, der vokser i Rigdom og med det vor Kundskab om Adelen og dens Slægter¹⁾.

At Slægterne selv gennemgaaende er ældre, derpaa tyder i høj Grad selve de af Thiset opstillede Lister, den paafaldende Forskel, der er paa de Slægter, som findes i Listen over de Aar 1400 paaviselige, og saa dem, der opføres som tilkomne i det følgende Aarhundrede. Blandt de første finder vi en meget betydelig Mængde af den Art Slægter, som maa regnes til Landets højere Adel, og jævnsides dem forholdsvis faa Lavadelsslægter; i Tilgangslisten er Forholdet ganske anderledes, og Lavadelsslægterne er her i den allerstørste Over-

¹⁾ Det er, om man vil, en Forskel i Methode, der her skiller mig fra Thiset. Denne „regner Uradelslægternes Tilværelse fra det Aar, da hver enkelt Slægts tidligst opdukkende Medlem første Gang nævnes“, og dette begrundes saaledes: vi maa „regne med den Adel, som vi kjende, uden mindste Hensyn til, at der dengang kan have levet Slægter, om hvis Tilværelse ethvert Spor forlængst er gaaet tabt, for ikke at tale om ukjendte Fortidsled af senere opdukkende Slægter. Dels unddrage disse Taagebilleder sig enhver statistisk Undersøgelse, dels have de ikke nogen berettiget eller væsentlig Andel i vor Opfattelse af Adelen“ (S. 525). Ganske modsat mener jeg, at vi slet ikke har Lov til at forme nogen Opfattelse af Adelen uden skyldigt Hensyn til disse „Taagebilleder“, og at de unddrager sig nøjere statistisk Beregning, kan ingenlunde tilstede helt at se bort fra dem.

vægt, saa talrige, at der vel blandt de 124 nyopdukkende Slægter knap findes mere end godt en halv Snes, der kan regnes til Højadelen. At det 15. Aarhundrede netop skulde have fostret Lavadelen, er der dog ingen Grund til at tro; tværtimod formoder Thiset vist med Rette, at de lange Krige med Sverige har trængt en hel Del Lavadelsslægter ud af Adelen. Set i Belysning af Brevstoffet bliver Forholdet derimod let forstaaeligt; at man kan følge Storadelen længere tilbage i Tiden end Smaaadelen, er yderst naturligt.

Ud over de 5 Kongebrevsslægter, som opstaar i det 15. Aarhundrede, finder jeg da kun ved yderst faa Slægter virkelig Grund til at henføre deres Opstaaen til denne Tid. Det gælder væsentligt kun enkelte indvandrede Slægter, de sidste Udløbere af den Strømning, der havde været saa stærk i Tiden forud, saaledes Hardenberg og Rønnov 1417, Slægter, af hvilke dog enkelte Medlemmer allerede havde været i Danmark i det foregaaende Aarhundrede, Parsberg 1440, indkommet med Kristoffer af Bayern, og v. Meblen, indkommet med Dronning Kristine 1478; dertil den eneste fra Sverige indvandrede Slægt, Trolle 1466. Mulig kan dertil føjes en eller anden indfødt Slægt, som f. Ex. Slægten Baden, hvis Opkomst maaske nok hænger sammen med, at en af Slægten, Oluf Mortensøn, blev Biskop i Roskilde¹⁾. Men ved hele Resten gælder det, at ved ikke faa er det ligefrem positive Grunde, der taler for at henlægge deres Oprindelse til en ældre Tid²⁾, ved de

¹⁾ Jfr. Thiset i Hist. Tidsskr. 7. R. II, 310.

²⁾ Jeg anfører nogle Exempler, hentede fra Thisets Stamtavler, som jo uheldigvis endnu kun foreligger for den mindre Halvdel af Adelen. Mormand 1403: Thiset kan nu føre Stamtavlen næsten Hundred Aar længer tilbage. Krafse 1410: Th. mener, om end med nogen Tvivl, at Slægtens første kendte Mand er Nils Nilssøn 1396. Brostrup 1420: en sønderjydsk Væbner førte dog Slægtvaabnet i det 14. Aarh., og Th. formoder, at denne skaanske Slægt nedstammer fra nogle under Valdemar Atterdag indvandrede Tyskere. Bjelke 1459: Th. anser det for sikkert, at den dalevende Josef Andersson af Gylvarp nedstammer fra Nils Hak, som ejede samme Gaard og førte samme Vaaben, men levede 1349.

øvrige intet, der taler derimod for hver enkelts Vedkommende, og almindelige historiske Grunde, der gør en større Ælde sandsynligst.

Det sidste bygger jeg bl. a. paa, at det er overmaade vanskeligt at forstaa, hvorledes Adelen i det 15. Aarhundrede skulde have faaet den store Forøgelse, som Thiset tænker sig. Paa denne Tid var det fastslaaet, at kun Kongen kunde tildele adelig Frihed, og det skete gennem et Adelsbrev. Vi har dog hørt, hvor faa af Tilgangslistens Slægter der kan opvise et saadant, og nu er det naturligvis muligt, at adskillige af de af Kongen tilstaaede Adelsbreve er gaaet tabt, men at dette skulde kunne forklare den store Tilgang, er dog lidet troligt; med Rette siger Thiset om denne kongelige Brevadel, at „kun ganske faa opnaaede en blivende Plads i Adelen og ikke en eneste naaede op i Højadelen“.

Selv mener Thiset da ogsaa, at den Tilgang, han tror paa, maa forklares paa en helt anden Maade. Der er, siger han, forøvrigt i en senere Afhandling (Hist. Tidsskr. 7. R. II, 313), „ikke ringe Sandsynlighed for, at Kjærnen af den gamle danske Adel var et ret uafhængigt Led i Samfundsdannelsen og lige ned til Aar 1500 selv sørgede for sin væsentligste Rekrutering ved, at ansete Mænd udenfor Standen indrømmedes Plads i Adelen, efter at de ved Slægtskabsforbindelser i den og Deltagelse i dens Forpligtelser havde erhvervet sig Adgang til dens Rettigheder“. Baggrunden for denne Hypothese er vel, foruden hvad Thiset mener at kunne udlæse af sin Tilgangsliste, især den mærkelige Historie, han har oplyst om Arenfeldernes Stamfader, Nils Henriksøn, der fra Landstingsskriver tjener sig op til Landsdommer og Rigskansler og samtidig antager adeligt Vaaben (Personalhist. Tidsskr. 2. R. V, 202).

Jeg anser det nu heller ikke for rimeligt, at Nils Henriksøns Adelskab beror paa et Kongebrev, som Slægten da siden skulde have skudt til Side for i Stedet at tale om sin udenlandske Oprindelse, og jeg kan godt tænke mig, at ogsaa ellers en og anden har trængt sig ind i Adelen. Men at dette skulde have været Hovedvejen i det 15. Aarhundrede, det forekommer mig ganske utroligt. Faktisk havde Kongerne

stor Interesse af, at ingen ved at tiltage sig Adelsskab ogsaa vandt Skattefrihed for sit Gods, og der er jo Beviser for, at man Aarhundredet igennem var nogenlunde paapasselig i denne Henseende. Paa den anden Side peger Bestemmelsen i Kristjern II's Haandfæstning paa, at Adelen ikke var meget tilbøjelig til at se sine Rækker udvidede. Og endelig passer den Karakteristik af „ansete Mænd“ osv. saa overmaade slet paa denne lange Række af Slægter af den laveste Adel, der fylder „Tilgangslisten“. At man kan opfatte denne Liste helt anderledes end Thiset vil, har da ogsaa den Fordel, at vi ikke tvinges ind paa en hypothetisk Forklaring af Tilgangen, som har saa meget imod sig.

Det Spørgsmaal, som er drøftet i det foregaaende, har jo en ikke helt ringe Betydning for Forstaaelsen af vor Adels Historie og Væsen. Derfor har jeg maattet berøre det under Skildringen af Landets hele historiske Udviklingsgang; men det er meget langt fra, at jeg tillægger mig selv en dyberegaaende Kundskab til Adelen's Slægthistorie i dens Enkeltheder. Det er da ikke uden en vis Ængstelse, at jeg har udtalt Resultater, som afviger saa meget fra den Forskers Opfattelse, der har det enestaaende Kendskab til Danmarks Adel, og jeg tvivler egentlig ikke om, at han kan støtte sine Meninger med Exempler, som jeg ikke kender, maaske ogsaa med Betragtninger, som er mig fremmede. Skulde denne lille Skizze kunne foranledige, at Arkivar Thiset giver en nærmere Redegørelse for denne Sag, vil den jo dog allerede derved faa nogen Fortjeneste; foreløbig maa den staa som et Forsvar for nogle Udtalelser i den folkelige Danmarkshistorie, som ellers nok kunde vække Forundring hos de kyndige.